

dr Michał Trębacz
Szmul Zygielbojm (1895–1943). Biografia wojenna

Szmul „Artur” Zygielbojm był jednym z czołowych polityków Ogólnożydowskiej Partii Robotniczej „Bund” w Polsce. Jego kariera w międzywojennej Polsce stanowi przykład ogromnego awansu – prosty robotnik, bez formalnego wykształcenia w ciągu kilkunastu lat znalazł się w gronie najważniejszych działaczy związków związkowych i liderów swojego ugrupowania. Z kolei jego wojenne losy to czas niezwykle intensywnej pracy w nieustannie zmieniających się okolicznościach. Wybuch wojny zastał go w Łodzi, skąd dość szybko przeniósł się do Warszawy, gdzie wraz z polskimi socjalistami współtworzył bataliony robotnicze obrony Warszawy. Wszedł w skład pierwszego warszawskiego Judenratu, ale w obawie przed aresztowaniem zbiegł do Francji, a stamtąd do USA. Wiosną 1942 r. został mianowany członkiem Rady Narodowej RP w Londynie, instytucji traktowanej przez wielu współczesnych jako namiastka parlamentu na uchodźctwie.

Szmul Zygielbojma należy do najlepiej rozpoznawanych, a jednocześnie najbardziej tragicznych postaci II wojny światowej. Postawiony w dramatycznej sytuacji, przed zadaniami, które znacznie przerastały jego mocno ograniczone możliwości, nie był w stanie poradzić sobie z odpowiedzialnością, jaka na nim spoczęła. Przywódcy ugrupowań żydowskich w okupowanej Polsce wymagali od reprezentanta Bundu w Radzie Narodowej spektakularnych działań. Więcej nawet, on sam czuł, że jest im to winien. Nie było mu dane walczyć z bronią w ręku, dlatego za swój cel przyjął poinformowanie opinii publicznej o zbrodniach dokonywanych na Żydach. Jego wysiłki nie przyniosły jednak spodziewanych rezultatów. Widząc swoją porażkę, popełnił samobójstwo.

W przedstawianym projekcie badawczym *Szmul Zygielbojm (1895–1943). Biografia wojenna*, którego wynikiem będzie publikacja serii artykułów naukowych, chciałbym wyjść poza wąsko rozumianą biografistykę i potraktować losy bundysty jako okazję do podjęcia bardziej ogólnych problemów. Wydaje się bowiem, że działania żydowskiego polityka mogą stanowić doskonały przykład do analizy tego, jak wyglądały próby informowania wolnego świata o dokonującej się na ziemiach polskich Zagładzie oraz jakimi kanałami docierały do Londynu raporty z kraju. Przede wszystkim jednak postać Zygielbojma stanie się dla mnie pretekstem do opisu stosunków polsko-żydowskich na emigracji. Chciałbym zastanowić się nad tym, jak do członka Bundu odnosiły się władze rządowe oraz w jaki sposób on sam pojmował swoje miejsce wśród polskich ugrupowań emigracyjnych. Z punktu widzenia biografistyki natomiast interesujące wydaje się pokazanie, jak odnajdywał się Zygielbojm w zupełnie nowych warunkach, w jaki sposób radził sobie z pokonywaniem chociażby bariery językowej. Istotny element, którego nie można pomijać, stanowi także jego stan psychiczny. Biografia Zygielbojma jest również historią ojca i męża, który zostawił rodzinę w okupowanej przez Niemców Polsce.

Podstawą do realizacji projektu staną się materiały archiwalne (polskie, brytyjskie i amerykańskie), a także emigracyjna prasa i literatura wspomnieniowa. Ważny korpus źródeł stanowią przede wszystkim materiały z kolekcji Szmula Zygielbojma w archiwum YIVO, szczególnie cenna jest korespondencja oficjalna i prywatna tego polityka. Ich uzupełnieniem są oficjalne dokumenty władz polskich (np. stenogramy posiedzeń Rady Narodowej w Londynie) oraz telegramy i memoranda emigracyjnego kierownictwa Bundu.

Zrealizowanie projektu z pewnością przyczyni się do poszerzenia wiedzy o Szmulu Zygielbojmie, ale – co może nawet ważniejsze – pozwoli również w nowym świetle spojrzeć na procesy i wydarzenia, w których brał on udział.